

Annegret
Friedrichsen

Mag.art. & ph.d., forskningsbibliotekar
Danmarks Pædagogiske Bibliotek
anfri@dpu.dk

På rejse i nordisk nabolitteratur

– Børnelitterære figurer i tidlig nabosprogs- undervisning

Som forskningsbibliotekar i litteratur og sprog har jeg i den senere tid fået flere henvendelser, der drejer sig om nordisk nabosprogsundervisning og vejledning til at finde litteratur og internetmateriale om emnet. Det er da også et erklæret formål for faget dansk i folkeskolen, at:

“Undervisningen skal give eleverne adgang til det nordiske sprog- og kulturfællesskab” (Klare Mål 2001: 10, stk. 3). I grundskolen vægtes, at eleven lærer at forstå det talte og skrevne norske og svenske sprog, og i gymnasiet understreges vigtigheden af, at der læses litterære værker “med perspektiv til litteraturen i Norden, Europa, og den øvrige verden” (Undervisningsvejledningen/STX-Bekendtgørelsen 2004: 49). Under “Det litterære stofområde” ekspliciteres, at der skal indgå “svenske og norske tekster på originalsproget” (Undervisningsvejledningen 2004: 50). Som Lis Madsen konkluderer, er nabosprogsundervisningen dermed nært forbundet med litteraturundervisningen (Madsen 2006: 140f.).

Nabosprogsundervisning adskiller sig fra fremmedsprogsundervisning på flere punkter, bl.a. ved først og fremmest at fokusere på de receptive færdigheder, at lytte og at læse, og ved særligt at skulle fremelske en sproglig kompetence, som allerede er latent til stede (Madsen 2006: 217). Men på andre områder er der fællestræk i forhold til fremmedsprogsundervisningen – i et sprog, der forekommer bekendt og forståeligt, er der pludselig meget store betydningsforskelle, og dette kan føre til uheldige misforståelser. Sproglig opmærksomhed samt indlejringen af skønlitteraturen i en sproglæringskontekst er ligeså betydningsfulde i nabosprogs- som i fremmedsprogsundervisningen.

I begge sammenhænge gælder det om at give tidlige input og stimulere interessen for nabolandets kultur og litteratur – for således trin for trin at bygge en viden op, som der kan bygges videre på. Jeg vil i det følgende især pege på *den litterære figur* – også kaldt *den litterære karakter* – som litteraturpædagogisk udgangspunkt samt på det flydende mellemområde mellem fiktion og biografi som praksis-afsæt til nabosprogs- som nabolitteraturundervisning. Nærværende artikel skal forstås som

et forslag til, hvordan man kan udvide repertoire af referencer inden for nordisk litteratur til nabosprogsundervisning via børnelitterære tekster allerede i indskolingen og begyndelsen af mellemtrinnet, altså 1.-4. klasse.

Norden i lærebøger

Ser man på Nordens rolle i lærebøgerne til danskundervisningen generelt, så tages nabolandenes kultur og sprog ofte op omkring 2. klasse. Eksempelvis har undervisningsmaterialet *Godt på vej 2* – et system med *Læsebog*, *Fortællebog*, *Opgavebog A+B* og *Lærervejledning* for anden klasse – et indledende kapitel om Norden. I læsebogen finder man ud over lette tekster på vers på henholdsvis svensk, norsk og dansk en omskrevet tekst; for norsk og svensk er udvalgt en bearbejdet tekst, som refererer handlingen i *Pelle Erobreren*, Svend Nordquists *Pandekagekagen* med figurerne Petterson og Findus samt et omskrevet norsk folkeeventyr. I den tilhørende *Fortællebogs* parallelle kapitel 1 er referencer og stof til nordisk litteratur indbygget i en nutidsfortælling om skoleeleverne Anna og Otto suppleret med uddrag. Dette er tænkt som baggrundstof til norske digte af Inger Hagerup, Thorbjørn & Egners *Karius og Baktus* og norske eventyr samt finlandssvenske og svenske tekster primært af Tove Janson og selvklart Astrid Lindgren.

I supplerende undervisningsmaterialer, der er skræddersyede til nabosprog, som f.eks. *Tid til norsk og svensk*, som er udviklet til brug fra 3. klasse, domineres billedet af lettere bearbejdede tekstuddrag på originalsprog: For norsks vedkommende digte af Inger Hagerup samt fortællinger af Alf Prøysen og eventyrlige fortællinger af Asbjørnsen og Moe, og for svensks vedkommende rim og remser af Mecka Lind, Brita af Geijerstam samt uddrag af Astrid Lindgrens historier (Bülow-Olsen m.fl. 2004). Også supplerende materialer til danskundervisningen, som f.eks. *Verdens bedste Astrid* (Byskov 2001) for 4. og 5. klasse, tager Astrid Lindgren op igen med afsæt i Pippifiguren og herudfra videre til Ronja Røverdatter. Endnu et klassetrin op er der større fokus på litteraturhistorien, som i børnelitteraturhistorien for 5.-6. klasse: *Fantastiske Forvandlinger* (Skyggebjerg m.fl. 2002), der fornemt perspektiverer litteraturhistoriske indflydelser og genretræk, som når dannelsesromanens karakteristika og den ydre rejse som billede på den indre rejse tydeliggøres ud fra Selma Lagerlöfs *Niels Holgersens vidunderlige rejse gennem Sverige* (opr. fra 1906) – og i høj grad gør dette ved at opbygge elevens viden om kendte børnelitterære figurers beslægtethed.

Den litterære figur

Barnet på rejse ud i et sprog, som det er på vej til at lære, møder i børnebøgerne litterære figurer, der ofte gør et uudsletteligt indtryk og måske endda bliver til livslange fantasiledsagere. Fiktive figurer fra børnelitterære klassikere som Peter Pan, Pinocchio, Momo, Pippi og mange andre tager form og får liv i det enkelte barns

fantasi – først når det får læst tekster op, senere når det selv læser bøgerne inden for sit modersmål, siden (eller parallelt) inden for andetsproget og endelig på sin vej ud i fremmedsproget. Barnelæseren (eller -lytteren) er som *Le petit prince* i klassikeren af samme navn på rejse ud i et uendelig stort univers – og de figurer, han eller hun møder på sin rejse, præger oplevelsen afgørende. Som den lille prins har barnet et hav af spørgsmål, og det gør ikke spor, at rejsen ikke forløber gnidningsløst, men indeholder momenter af modstand, tøven eller undren. Tværtimod: Så længe der er en gevinst, opgiver den motiverede læser ikke ævred!

Set ud fra et receptionsæstetisk synspunkt er enhver læsning af en litterær tekst en rejse ud i et mellemland mellem den skrevne tekst og den enkelte læsers udfyldning af de rammer, teksten sætter (Friedrichsen 2003). Barnet har erfaringsmæssigt for vane at begive sig ud i dette mellemland med stort engagement. Nogle mener, at børn har en større tendens til at opfatte den litterære figur eller karakter som en real, levende person (Nikolajeva 2002: Introduction page X), men det står hen i det uvisse, om dette virkelig er tilfældet, eller om “adult mediators have imposed this attitude on children” (Nikolajeva 2002: 29).

Som det fremgår af eksemplerne ovenfor, er det i undervisningsmaterialer praksis at tage udgangspunkt i velkendte illustrerede børnebøger og tilhørende børnelitterære figurer, herunder billedbøger skrevet for mindre børn, som eleverne kender, fordi de har fået læst dem højt på dansk som lille barn. Men man kan også gå en anden vej end at vælge tekster, der på forhånd er kendte og har den fordel, at de indholdsmæssigt genkendes, men sprogmæssigt indeholder nye udfordringer for eleven. Man kan i nabosprogsundervisningen i større grad supplerende præsentere eleverne for forfattere og værker, der ikke kun peger bagud, men også fremad og åbner for nye horisonter – forfattere, som de vil møde igen senere i de ældre klasser. En begyndelse ser jeg f.eks. i den netop udkomne serie *Norske og svenske tekster* til henholdsvis indskoling, mellemtrinnet og overbygningen i folkeskolen (Leth og Albert 2007), som er en række antologier med glosserede nordiske tekster i en rig variation af genrer. Her finder man – ud over de samme navne, som jeg fandt i de andre nævnte undervisningsmaterialer – flere kendte børnebogsforfattere som Jan Löf og Ulf Stark, men desuden dukker også digte op af Bjørnstjerne Bjørnson og Wergeland for indskoling, mens Gustav Fröding er præsenteret på svensk eller f.eks. Henrik Ibsen på norsk i 2. bind for mellemtrinnet. Det er netop disse fremtrædende nordiske forfatters digte og rim for børn, der er taget med til brug i indskoling og på mellemtrinnet.

Fiktion og biografi

Men hvordan kan børnelitterære figurer blive litteraturpædagogiske budbringere i formidlingen af både børne- og voksenlitterære klassikere, der er så komplekse, at de kan åbne for nye perspektiver og spørgsmål i nye aldersgrupper – år efter år og igen og igen? Én vej kunne være, at man begynder med mere faktuelle børnebøger

med historiske personer etc. i sprogundervisningen; en anden vej kunne være ud fra fiktionens univers af stærke litterære figurer at begive sig ud i et mere faktisk univers i samklang med aldersgruppens interesse for geografi, biologi etc. Bøger, der selv blander fiktion og fakta, er her særdeles velegnede. Et godt eksempel er netop *Niels Holgersens vidunderlige rejse gennem Sverige*, som blev skrevet som en lærebog om Sverige, beregnet til geografiundervisning, men i dag huskes for sin historie, sin fiktive figur Niels Holgersen og for sine skønlitterære kvaliteter.

Man kan forberede mødet med de "store, kanoniserede" nordiske forfattere på dansk, så det åbner for et videre arbejde med tekster af disse forfattere på nabosproget. Som eksempel vil jeg tage min egen nye børnebog *Alfrida og Alfekatten* (Friedrichsen 2007), som er skrevet for børn fra ca. 6-7 år til omkring 9-10 år. I bogen optræder litterære figurer, som er stærkt inspirerede af biografiske personer – nordiske forfattere af stor litteraturhistorisk interesse. *Alfrida og Alfekatten* er en skønlitterær fortælling om savn, der bliver til et møde på tværs af generationer og lande:

Alfrida savner sin far, og en morgen får hun besøg af en alfekat, der fører hende med ud på en rejse i Norden. På denne rejse møder Alfrida fire lidt ældre piger (i alderen fra 7 til 9 år) fra anden halvdel af det 19. århundrede: den norske Amalie i det gamle Bergen, Tanne i Rungsted, Selma i Mårbacka i Sverige og Edith i dengang finske Raivola ved det Karelske Næs. Det er en koncentreret dannelsesrejse, hvor hun hen over tid og rum møder piger i en lignende følelsesmæssig situation, samtidig med at hun får et glimt af en helt anden hverdag, omgivelser (som f.eks. en tur gennem det gamle Bergens gader) og påklædning. Selv om rammehistorien (historien er en kort version af en *hjemme-ude-hjemme*-historie) foregår i nutiden, og de enkelte hændelser og dialoger på de enkelte ophold hos pigerne i fortiden selvfølgelig er helt frit opfundet, så er selve skildringen af deres omgivelser, familie-situation etc. inspireret af selvbiografisk og biografisk litteratur om Amalie Skram fra Norge (1846-1905), Selma Lagerlöf fra Sverige (1858-1940), Karen Blixen, som barn kaldt Tanne (1885-1962) og den finlandssvenske digter Edith Södergran (1892-1923) og deres liv som børn. Den samme blanding af fiktion og inspiration af fortidens omgivelser gør sig gældende i bogens illustrationer af Dorthe Mailil, som delvist er inspireret af fotomateriale fra anden halvdel af 1800-tallet. Bogen er skrevet sådan, at det er en fortælling på dens egne præmisser og bare kan læses som sådan – og som samtidig har det ekstra lag, som kan fremhæves. Her kommer Alfekatten som fiktiv figur ind i billedet, for han er talerør for en viden, som Alfrida ikke har. Det er Alfekatten, der fortæller Alfrida om, hvad der blev af pigerne senere i det rigtige liv, og hvilke bøger de skrev. På denne måde stimuleres også læserens bevidsthed om, at der er tale om fiktive personer, mens forfatterne var reale personer.

Forfatter, tekst og periode

I denne eventyrlige fortælling geråder den litterære figur Alfrida og hendes fantasi-rejseledsager Alfekatten ud i en storm, inden de kan begive sig ud på deres flyvende tidsrejse. Også grænsen mellem fiktion og biografi er der her rusket op i. Tilsva-

rende kan man ved at læse bogen højt i klassen få eleverne til at begive sig ud i et grænseland mellem børne- og ungdomslitteratur og fiktion på den ene side og fakta fra geografi, biografi, historie og litteraturhistorie på den anden side. Ved at inddrage børnelitteratur på denne vis kan man oplagt navigere i et felt, hvor en blanding af forforståelse og ny forståelse skaber frugtbare – også tværfaglige – lærings-situationer. Dette kan skabe muligheder for differentiering og fungere som en åbning, der giver en start ud i nabosproget med enkle tekster, men samtidig en nødvendig forforståelse for senere møder med litterære tekster på svensk eller norsk.

Illustration af Dorthe Mailil fra *Alfrida og Alfekatten* (i bogen i farver)

Ud over Selma Lagerlöf har Amalie Skram, som blev født og voksede op i Norge, men senere som moden kvinde bosatte sig i Danmark, skrevet fortællinger for børn, der dengang var tænkt for unge fra ca. 12-15 år (Steffensen 2003), men i dag er forståelige for børn fra ca. 7 år og frem i en formidlet sammenhæng. I *Alfrida og Alfekatten* refereres f.eks. til Skrams fortælling "Majkaland" (1889), et eksempel på en bevidst intertekstualitet. I "Majkaland" lader Amalie Skram sin hovedperson Anita fortælle om et drømmesyn til sin mor, nemlig om et land, hun kalder Majkaland. Dette land er præget af de paradisforestillinger, som hun er opvokset med og præget af – men skildres som et samfund uden forskelle og magtrelationer. Dette peger frem mod den socialt indignerede naturalisme i Skrams voksenalverker, som skoleeleverne først langt senere vil komme til at møde i forbindelse med tekster fra det Moderne Gennembrud – en periode, der også fremhæves som nabosprogsum (Linnér 1996: 93-94). Man kan i indskolingens efterformidlet højtlæsning (jf. note 1) fortsætte med uddrag fra en norsk illustreret billedbog om Amalie Skram: *Amalie for længe siden* (Armand 1996), som er skrevet på norsk i enkle vers. I mellemtrinnets ældre klasser kan man gå videre til at læse "Majkaland"-fortællingen, mens andre voksenalverker af Amalie Skram først kan læses i gymnasiet. Et andet eksempel er den anerkendte modernistiske digter Edith Södergran. Ved at inddrage

hende, som eneste lyriker, skærpes elevernes opmærksomhed på, at den finlands-svenske litteratur findes. Udvalgte, meget enkle digte af Södergran kan indgå i en sammenligning af digtet på dansk og på svensk.

En formidlet højtlesning i klassen suppleret med korte, udvalgte uddrag af tekster fra enkelte nordiske klassiske forfattere samt tværfaglige opgaver inden for geografi og billedkunst lægger et første lag, som man i de større klasser kan lægge flere lag på i en – forhåbentlig – “genkendelsens glæde”.¹

Et første møde

Flere veje fører ud i nabolitteraturens spændende univers. Jeg har her forsøgt at beskrive den børnelitterære figurs potentiale og hvilke perspektiver, der kan ligge i at udvide repertoireet inden for nabolitteratur. Elevernes engagement i litterære figurer kan i forlængelse af en højtlesning af teksten føre til komplekse diskussioner, der i høj grad styrker barnets kompetencer i ikke blot at skelne mellem fiktion og realitet, men også at skelne mellem forfatter, fortæller og litterære figurer.

Berigende oplevelser med litterære tekster kan være en afgørende motivationsfaktor for at lære nabolandenes sprog og kultur bedre at kende. Trin for trin kan eleverne ud fra et første biografisk inspireret møde med børnebøger, hvor forfatteren som barn bliver til en litterær figur, præsenteres for nordiske forfattere af stort format, mange af dem mønsterbrydere og senere formfornyende litteraturhistoriske skikkelser. I det her valgte eksempel forfattere, som er født og opvokset i anden halvdel af 1800-tallet og omkring århundredskiftet, i en periode, hvor nye litterære strømninger og kulturhistoriske brydninger prægede samfundet – en periode, som var med til at forme vores opfattelse af det nordiske og nordisk særpræg. Litteraturpædagogisk set kan dette møde åbne for videre beskæftigelse med litteraturhistorisk centrale skikkelser fra væsentlige perioder. På denne vis kan den komplekse børnelitterære figur med mange facetter blive motivationens omdrejningspunkt og formidle et første møde med digtere af betydning, som alle elever vil møde senere i deres skole- og læseliv både i folkeskolens overbygning og igen i gymnasiet.

Note

1. Der er lagt inspirationsmateriale i tilknytning til *Alfrida og Alfekatten* (Friedrichsen 2007) på www.multivers.dk/alfrida

Litteratur

Bülow-Olsen, Lena, Kjær Harms, Susanne og Skaarup, Vibeke (2004): *Tid til norsk og svensk*. København: Alinea.

- Friedrichsen, Annegret (2003): "Aspekter af æstetisk kompetence". I: *Sprogforum nr. 28/2003*. København: Danmarks Pædagogiske Bibliotek. I fuldtækst på: http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/sprogforum/spr_nr28.html
- Johansen, Jan Evald og Jytte Nørgaard (2002): "Vi bor i Norden". Kap. 1 I: *Godt på vej 2*, henholdsvis i *Læsebog* (s. 4-31) og *Fortællebog* (s. 9-55). København: Gyldendal Uddannelse.
- Klare mål – dansk. (Uddannelsesstyrelsens håndbogsserie; nr. 3-2001). København: Undervisningsministeriet (Område for Grundskolen).
- Leth, Hanne og Albert, Jørgen E. (2007): *Norske og svenske tekster*. (Nordlys Nordisk). 3 bd. (Indskolingen. Melletrinnet. Overbygningen). København: Gyldendal.
- Linnér, Margareta, Møller, Henrik og Øygarden, Bjarne (1996): "Mødesteder i litteraturen" (s. 82-97). I: Linnér, Margareta m.fl.: *Næsten som hjemme – om stoff og metoder i grannspråksundervisningen* (Nord 1996: 4). København: Nordisk Ministerråd.
- Madsen, Lis (2006): "Det danske uddannelsessystem" (s.133-141) & "Nabosprogsdidaktik – eksemplificeret i forhold til læreruddannelse og grundskole (217-230). I: *Nabosprogsdidaktik*. Redaktion: Lis Madsen. København: Dansk lærerforening/Nordspråk.
- Nikolajeva, Maria (2002): *The Rhetoric of Characters in Children's Literature*. (Part I). Lanham, MD, USA: Scarecrow Press.
- Skyggebjerg, Anna Karlsskov og Moos, Ingelise (2002): *Fantastiske Forvandlinger. Børnelitteraturhistorie for 5. til 6. klasse*. København: L&R Uddannelse.
- Steffensen, Anette Øster (2003): "Fløjel og vadmæl. Om 1800-tallets fortællinger for børn og unge" (s. 39-48). I: *Digt og klogskab. Et udvalg af 1800-tallets børnelitteratur*. København: Center for Børnelitteratur: Høst.
- STX-bekendtgørelsen. (BEK nr. 1348 af 15. december 2004 inklusiv bilag og læreplaner samt Bekendtgørelse om studie- og ordensregler i de gymnasiale uddannelser (BEK nr. 1249) og vejledning til denne). Søllested: Lee.
- www.annegretfriedrichsen.dk

Skønlitteratur

- Armand, Yngvil (tekst), Egeberg, Ingri (illustration) (1996): *Amalie for længe siden*. Bergen.
- Friedrichsen, Annegret (tekst), Mailil, Dorthe (illustration) (2007): *Alfrida og Alfekatten*. Frederiksberg: Multivers. www.multivers.dk
- Lagerlöf, Selma (1986): *Niels Holgersens vidunderlige rejse gennem Sverige*. 4. udg. På dansk ved Ida Falbe-Hansen; revideret efter den svenske originaltekst af Birgit Steenstrup. København: Gyldendal. (Originaltitel: *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*).
- Skram, Amalie (1889): "Majkaland". I: Amalie Skram (1890): *Børnefortællinger*. Dansk Udgave. København: Schubotho. Også I: *Digt og klogskab* (se under Steffensen i Litteratur ovenfor).